

З. В. Спринська

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри практичної психології
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івані Франка

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

У статті представлений аналіз результатів емпіричного дослідження психологічних властивостей внутрішньо переміщених осіб. Проаналізовані показники особистісної та реактивної тривожності, міри задоволеності основних потреб, відчуття самотності та психологічних властивостей, які мають першочергове значення в соціальній регуляції поведінки й адаптації до нових умов життя.

Ключові слова: внутрішньо переміщені особи, реактивна тривожність, особистісна тривожність, міра задоволеності основних потреб, самотність, депресивність, сором'язливість, комунікабельність, невротичність.

Постановка проблеми. Для сучасної України проблема біженців (як би вона в історії не називалася) стала надзвичайно актуальною. Унаслідок анексії Росією АР Крим і втрати контролю над частиною території Донецької та Луганської областей в Україні з'явилася велика кількість людей, які змушені залишити місця свого постійного проживання й переселитися до інших регіонів України. Осіб, які були вимушені залишити власне житло та переїхати в інші області, називають «тимчасово переселені особи», «внутрішньо переміщені особи» (далі – ВПО), «переселенці», «вимушені мігранти», «внутрішні біженці» тощо.

Внутрішньо переміщеними особами вважаються люди, змушені залишити свої домівки (місця проживання) для того, щоб уникнути наслідків збройного конфлікту (ситуації загального насилля, порушень прав людини) або стихійних лих чи техногенних катастроф, які не перетнули визначений на міжнародному рівні державний кордон країни [4].

Г. Лазос виділяє такі причини вимушеного переселення людей із Криму до центральних і західних областей України [7]. Перша група причин пов'язана з політичною ситуацією та страхом імовірного початку військових дій у зв'язку з анексією Криму з боку Російської Федерації (період «до» та декілька тижнів «після» так званого референдуму). Друга група причин пов'язана з політичними поглядами та початком переслідувань за цією ознакою, а також за ознаками мови й національності. Третя група причин (з'явилась останньою) пов'язана з економічними перевагами – можливістю працювати на континентальній частині України, а не на територіях, що не визнані у світі.

Психологічні, соціальні та культурні фактори, що впливають на наслідки міграції, досить різноманітні. Так, проблемою, яка виникає в процесі переміщень, є проблема адаптації й ідентифікації мігрантів.

Міграція людей на іншу територію символізує перехід до невідомого, зумовлює необхідність

їх адаптації до нового соціокультурного середовища, ставить перед ними проблему співвіднесення себе з певною групою, територією, етносом, нацією, державою, а значить, і питання ідентифікації [3]. Адаптація – це процес пристосування суб'єкта міграції до об'єктивних умов оточуючого середовища.

Особливості пристосування та психологічні феномени, які його супроводжують, описані дослідниками з різних аспектів, подекуди ці точки зору є протилежними. Так, якщо спочатку вважалося, що процес адаптації особистості переселенця неминуче призводить до певного переліку проблем психологічного характеру, то сучасні дослідження доводять, що не завжди процес адаптації призводить до негативних наслідків, він є лише фактором ризику, наслідки якого залежать від особливостей взаємодії переміщеної особи та нового соціального оточення [6].

Під час аналізу проблеми соціально-психологічної адаптації внутрішньо переміщених осіб у нашій країні слід відзначити дослідження А. Налчаджяна щодо переадаптації, яка розглядається як процес перебудови особистості в кардинально змінених умовах життєдіяльності внаслідок надзвичайних ситуацій. Екстремальні ситуації призводять до значних об'єктивних і психологічних труднощів, вимагають повного напруження сил й оптимальної реалізації особистих можливостей із метою досягнення успіху та забезпечення безпеки. Такі умови активізують комплекс адаптивної поведінки. Наслідком може бути тип реакції, який А. Налчаджян назвав вимушеним номадизмом, тобто вимушена міграція в безпечні райони. Суб'єктом соціально-психологічної адаптації є особа, що знаходиться у взаємодії з новим соціокультурним середовищем [5].

Як соціально-психологічне явище адаптація визначається як процес входження особи в певну групу, засвоєння нею норм, відносин і зайняття певного місця в структурі взаємин між членами

Таблиця 1

Показники реактивної й особистісної тривожності ВПО (%)

№	Рівні тривожності	Реактивна тривожність	Особистісна тривожність
1.	Низький рівень	10	18
2.	Середній рівень	30	56
3.	Високий рівень	60	26

групи, усвідомлення проблем, що можуть виникнути під час входження до нового середовища.

Проблемою залишається й те, що нинішні переселенці у своїй більшості не намагаються повномасштабно інтегруватися в «нове» суспільство. Це стосується тієї категорії переселенців, які не бажають сприйняти стиль життя тої місцевості, жителями якої вони тепер стали. Вони приносять із собою менталітет, спосіб життя й систему цінностей, укорінені в тих регіонах країни, з яких вони переселилися. І хоча йдеться про одну країну, усе ж таки є певні, хоча й незначні відмінності в способі життя її жителів, які зумовлені насамперед демографічними, соціальними й економічними чинниками. Тому процес первинної адаптації до нових умов життя є доволі складним.

Важливими показниками адаптивних можливостей внутрішньо переміщених осіб, які визначають їх поведінкову стратегію в новому соціокультурному середовищі, є пережиті ними емоційні стани й індивідуальні особливості емоційного реагування в умовах стресової ситуації.

Метою статті є дослідження деяких психологічних властивостей внутрішньо переміщених осіб, які мають важливе значення для адаптації та соціальної регуляції поведінки.

Виклад основного матеріалу. У дослідженні взяло участь 50 осіб, які переїхали жити з Автономної Республіки Крим і Донецької й Луганської областей. Дослідження проводилися як в індивідуальній, так і в груповій формах.

Психодіагностичний інструментарій складала методика Спілбергера-Ханіна, тест FPI, методика діагностики міри задоволення основних потреб, методика діагностики суб'єктивного відчуття самотності Д. Рассела, Л. Пепло й М. Фергюсона й інтерв'ю [1].

Проаналізуємо показники тривожності внутрішньо переміщених осіб. Реактивну тривожність ми розглядаємо як стан, який притаманний досліджуванам зараз, коли вони проживають в іншому місці, а особистісну – як властивість особистості, тобто стійку схильність сприймати велику кількість ситуацій як погрози та реагувати на них станом тривоги. Розбіжність між показниками реактивної й особистісної тривожності ми можемо віднести до ситуації вимушеного переселення респондентів. Отже, якщо показник реактивної тривожності значно вищий за показник особистісної, то можемо говорити, що його причиною може бути змінене нове місце проживання.

Ми розглядаємо три рівні прояву реактивної й особистісної тривожності: низький, середній і високий (див. таблицю 1).

Так, низький рівень тривожності властивий 5 досліджуванам – вони характеризуються станом байдужості, повної індиферентності до подій, що відбуваються, до оточуючих, до свого влас-

ного становища, минулого життя, перспектив на майбутнє. У цілому тривожність не є негативною якістю, певний її рівень – це природна й обов'язкова властивість активної особистості. Наявність такого рівня тривожності може бути пов'язана з надмірним рівнем розгальмованості особистості або з тим, що нові умови проживання є набагато кращими за ті, звідки приїхали досліджувані.

Середній рівень тривожності притаманний 15 досліджуванам. У 30 осіб (60%) прослідковується високий рівень реактивної тривожності – неясне, незрозуміле самій людині почуття зростаючої небезпеки, передчуття катастрофи, напружене очікування трагічного результату. Емоційна енергія цих досліджуваних діє настільки потужно, що виникають своєрідні фізичні відчуття: «усередині все стислося, напружилосся, натягнулося як струна, ось-ось порветься...». Тривога супроводжується руховим збудженням, тривожними вигуками, відтінками інтонацій, перебільшеними виразними актами.

Щодо особистісної тривожності, то показники досліджуваних переселенців розподілилися так: низький рівень тривожності притаманний 9 досліджуванам, у 28 переселенців – середній рівень особистісної тривожності, а 13 осіб мають високий рівень цієї властивості, тобто стійку схильність сприймати велику кількість ситуацій як погрози та реагувати на них станом тривоги.

Показники розбіжності між реактивною й особистісною тривожністю представлені на рис. 1. Візуально та за допомогою процедури обчислення нормальності розподілу можна прослідкувати, що показники особистісної тривожності мають вигляд кривої Гаусса. Показники реактивної тривожності мають висхідну форму. Так, можна стверджувати, що найбільшу розбіжність між показниками реактивної й особистісної тривожності знаходимо за високим рівнем прояву цієї характеристики. Розбіжність між високими показниками реактивної й особистісної тривожності ми пояснюємо ситуацією вимушеного переселення досліджуваних. Саме ця група осіб і потребує психологічної допомоги.

Проявами високого рівня тривожності можуть бути страх, неспокій, чутливість до невдач, невротичні звички. Також надмірна тривожність може проявлятися дратівливістю, грубістю стосовно інших або ж навпаки, апатією, байдужістю, гіпотимією, дисфорією.

Проаналізуємо показники міри задоволення основних потреб: матеріальних, соціальних, потреби в безпеці, у визнанні та самовираженні (див. рис. 2). Так, у зоні задоволення є потреба в безпеці, що свідчить про те, що вимушено переселені особи на новій території почувають себе комфортно.

Новоприбулий переселенець має успішно вирішити низку проблем, насамперед знайти місце роботи, яке забезпечить стабільний дохід і шанси кар'єрного зростання, підшукати житло, отримати доступ до місцевих установ охорони здоров'я. Неможливість вирішити вищевказані завдання зумовлює незадоволення основних потреб людини. Для ВПО частково задоволеними є матеріальні та соціальні (міжособистісні) потреби. Безробіття й економічна криза не дозволяють знайти переселенцям відповідну роботу

для забезпечення сім'ї необхідними матеріальними благами. Також відсутність роботи спричиняє недостатнє задоволення потреби в міжособистісній взаємодії: вони замкнуті в просторі подібних собі та не мають можливості в достатній мірі асимілюватися в суспільство, у якому тепер проживають.

У місцях розміщення переселенців виникає багато конфліктів, мешканці живуть ізольовано, майже не спілкуються між собою, відчувається відчуженість і недовіра одне до одного, до місцевого населення, до представників влади тощо. Тому незадоволеними є потреби у визнанні та самовираженні. Інколи негативні настрої приймаючого населення пов'язані з політичними поглядами та мовою переселенців.

Так, представники кримськотатарської спільноти, які змушені були переїхати з місця їх постій-

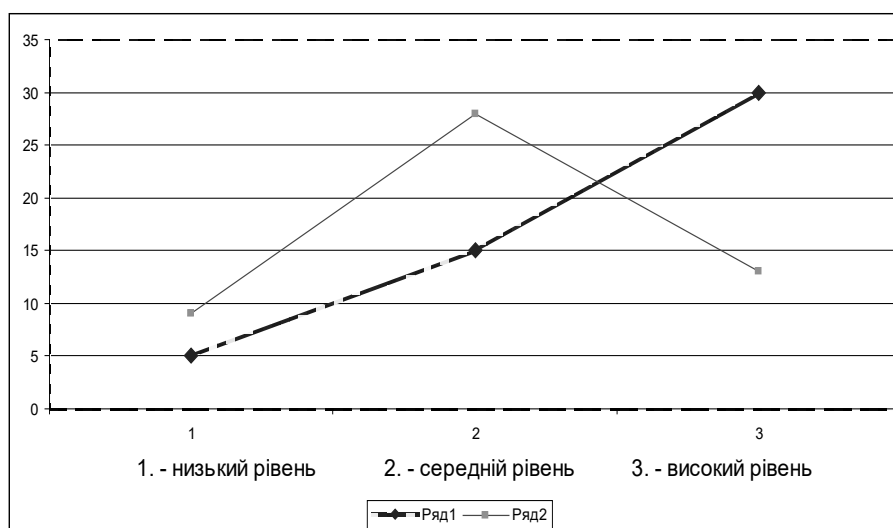

Рис. 1. Показники рівнів реактивної й особистісної тривожності

Примітка: ряд 1 – показники реактивної тривожності, ряд 2 – показники особистісної тривожності

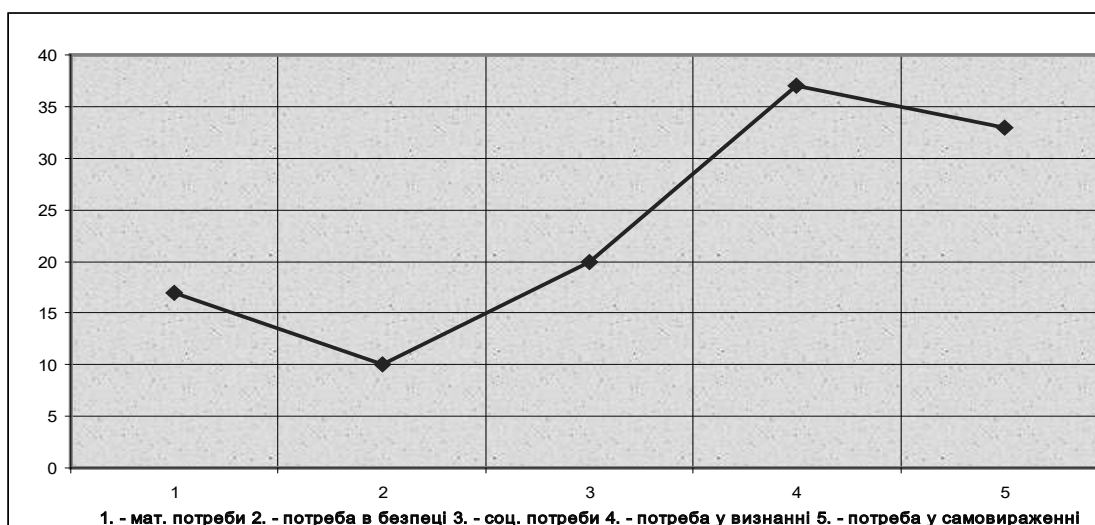

Рис. 2. Показники міри задоволення основних потреб ВПО

ного проживання, переживають травму більше на культурному й соціальному рівні, маючи в історії свого народу трагічні події, пов'язані зі сталінською депортацією. Водночас перспектива заново будувати свій дім, упорядковувати своє життя на новому місці не викликає в них того трагізму, який відчутно проявляється в переселенців, що мають слов'янські етнічні корені [3].

Наразі проблема інтеграції переселенців ще не знайшла свого остаточного вирішення (як і в жодній країні світу) [2], проблемою є й те, що нинішні переселенці не завжди намагаються інтегруватися в «нове» суспільство, оволодіти мовою місця перебування, прийняти усталені в ньому традиції, звичаї, спосіб життя, культуру. І хоча йдеться про одну країну, усе ж таки є певні (хоча й незначні) відмінно-

сті в способі життя її жителів, які зумовлені демографічними, соціальними й економічними чинниками.

Зазвичай скорочення цієї дистанції найяскравіше спостерігається між дітьми та молоддю, оскільки основне виховання й освіта здійснюються в навчальних закладах, які розташовані в різних районах країни. Проте інколи внутрішні переселенці залишаються чужорідним тілом, тобто поряд із готовністю прийняти й зрозуміти біженців може виникати реакція відторгнення, яка подекуди може проявлятися в нетерпимості, презирстві й зневазі до мігрантів, що проявляється як на побутовому, так і на суспільному рівні. Усе це спричиняє виникнення суб'єктивного відчуття самотності, яке може бути пов'язане з тривожністю, соціальною ізоляцією, депресією, нудьгою.

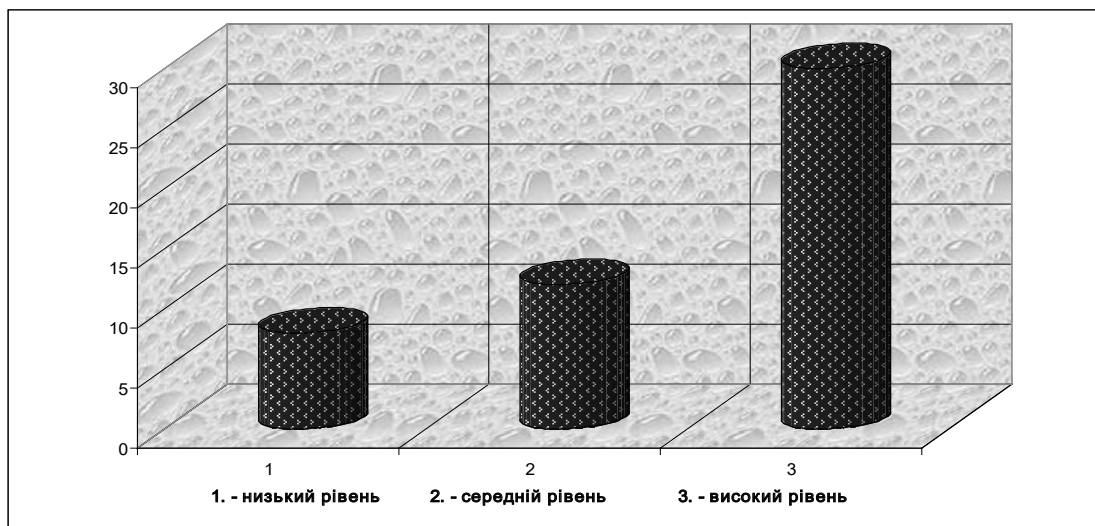

Рис. 3. Показники рівнів відчуття самотності переселенців

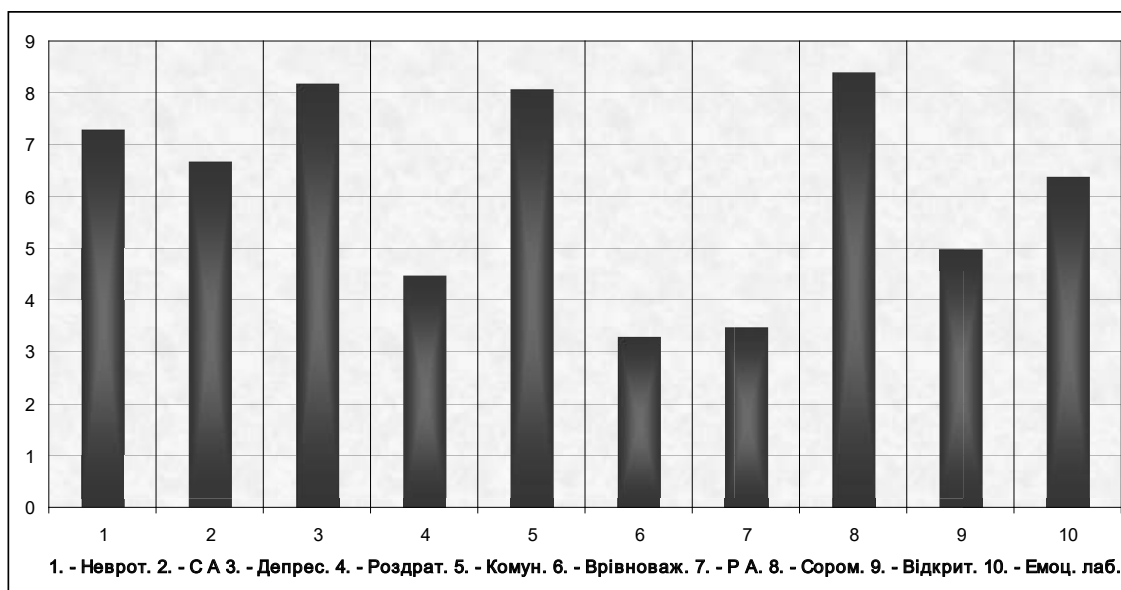

Рис. 4. Показники властивостей особистості ВПО

Суб'єктивне відчуття самотності внутрішньо переміщених осіб ми вивчали за допомогою методики Д. Рассела, Л. Пепло й М. Фергюсона (див. рис. 3). Отримані три рівні суб'єктивного відчуття самотності: низький, середній і високий. Найбільшій кількості досліджуваних – 30 особам (60%) притаманний високий рівень відчуття самотності. Їх характеризує ненаситна потреба в самоствердженні, коли в центрі уваги стоїть тільки власний успіх. Цим переселенцям властива одноманітність у поведінці, вони не в змозі вийти з якоїсь обраної ними ролі й тому не можуть дозволити собі розкритості, природності в контактах з іншими людьми. Ці ВПО зосереджені на своїх відчуттях – події власного життя та свій внутрішній стан видаються їм виключними. Вони недовірливі, сповнені похмурих передчуттів, полонені панічним страхом за своє здоров'я. Їх вирізняє також і нестандартність поведінки, коли світосприйняття та вчинки не відповідають установленим у цій групі правилам і нормам. На думку Л. Симеонової, з одного боку, це – своєрідність бачення світу, оригінальність уяви, з іншого – небажання рахуватися з іншими [8]. Недооцінка себе як особистості, а звідси – боязнь бути нецікавим іншим також є характеристикою осіб із високим рівнем суб'єктивного відчуття самотності.

Низький рівень суб'єктивного відчуття самотності властивий 8 обстеженим (16%), середній – 12 переселенцям, що становить 24% від усієї вибірки досліджуваних.

Ситуація, у якій людина вважає себе самотньою й відчуває страждання, незважаючи на велике коло спілкування, може призвести до депресивних станів і змін у психіці. Дуже часто таке відчуття викликає такі асоціації, як «туга», «сум», «порожнеча в душі», «тривога», «невпевненість у собі». До того ж нерідкі випадки, коли людина звинувачує себе в тому, що ніхто її не любить, не розуміє, не підтримує, не допомагає.

Ситуація невизначеності, незадоволення нагальних людських потреб, страх невідомого, туга за втраченим, залишеним тощо породжують відчуття самотності – людина відмежовується від оточуючих, не бажає адаптуватися до нових умов проживання й тим самим заганяє себе в «гріховне коло» негативом емоційних переживань, з якими вже сама впоратися не може.

Розглянемо властивості особистості ВПО, які мають важливе значення для соціальної адаптації та регуляції поведінки людини (див. рис. 4).

Домінуючими властивостями особистості досліджуваних є сором'язливість, депресивність, комунікабельність, невротичність. Такі ВПО схильні до стресового реагування на звичні життєві ситуації; особливості їхньої адаптації мають пасивно-захисний характер. Вони тривожні, скуті, невпевнені, через що в них виникають труднощі в соціальній взаємодії.

Їм властиві ознаки, що характерні психопатологічному депресивному синдрому (хворобливий стан, зумовлений низкою фізичних і психічних відхилень). Переселенцям характерні апатія, швидка втомлюваність, пригнічений настрій, занижена самооцінка, відчуття безнадійності, стан байдужості, повної індиферентності до подій, що відбуваються, до оточуючих, свого власного становища, минулого життя, перспектив на майбутнє. Вони швидко втомлюються, мають сповільнені й скуті рухи, проблеми з пам'яттю й концентрацією, безсоння.

До характерних якостей цієї групи обстежених слід віднести наявність вираженої потреби в спілкуванні й постійній готовності до задоволення цієї потреби. Нагадаємо, що за результатами методики діагностики міри задоволення основних потреб соціальні (міжособистісні) потреби є частково задоволеними, а потреби у визнанні та самовираженні – не задоволеними.

Також можемо говорити про високий рівень невротизації досліджуваних, тобто наявність невротичного синдрому астеничного типу зі значними психосоматичними порушеннями. Причинами його виникнення можуть бути зовнішні й внутрішні фактори, до останніх відносять спровоковані різними стресовими ситуаціями нестабільні психоемоційні стани. До зовнішніх причин можна віднести нові умови життя, тугу за колишнім місцем проживання, відірваність від знайомих, родичів, труднощі із соціальною адаптацією тощо. Такі особи дратівливі, слабкі, тривожні, надмірно чутливі, швидко втомлюються та виснажуються як під час розумової, так і під час фізичної роботи. У них поганий настрій і загальна повільність, що включає в себе не тільки мовну й рухову загальмованість, але й уповільнення темпу розумового процесу.

Досліджувані характеризуються дещо підвищеним рівнем психопатизації, що створює передумови для імпульсивної поведінки. Так, вони можуть нехтувати певними соціальними нормами, бути байдужими до думок оточення, егоцентричними, мати труднощі в адаптації. Їм до певної міри властива нестійкість емоційного стану, що може проявлятися в частих змінах настрою, збудливості, роздратуванні, недостатній саморегуляції. Цим ВПО притаманні низька опірність до стресу, вони не захищені від впливу стрес-факторів звичних життєвих ситуацій, є невпевненими в собі, песимістичними та пасивними.

За допомогою кореляційного аналізу ми згрупували простір досліджуваних показників. Так, кореляційні залежності виявились як додатними, так і від'ємними та проявились на обох рівнях значимості (див. рис. 3). Найбільшу кількість зв'язків, як додатних, так і від'ємних, знаходимо в показниках особистісної та реактивної тривожності.

Отже, виявлено такі значущі додатні кореляційні зв'язки:

- показник «особистісна тривожність» зв'язаний із показниками «потреба у визнанні», «сором'язливість», «невротичність», «депресивність»; отже, чим вищим є рівень особистісної тривожності (властивості особистості), тим більш незадоволеною є потреба у визнанні, тим більшою є наявність тривожності, скутості, невпевненості, тим більшим є рівень невротизації особистості зі значними психосоматичними порушеннями, тим більш вираженими є ознаки депресивного синдрому;

- між показником «реактивна тривожність» і «відчуття самотності» й «комунікабельність»; чим вищий рівень реактивної тривожності (пов'язаної з переселенням на нове місце), тим вищий рівень відчуття самотності та більше виражена потреба в спілкуванні й постійній готовності до її задоволення;

- між показником «відчуття самотності» й «комунікабельність» і «роздратування»; чим вищий рівень суб'єктивного відчуття самотності, тим більше виражена потреба в спілкуванні та тим більш нестійким є емоційний стан особистості з афективним реагуванням щодо оточуючих.

Від'ємними є зв'язки між такими показниками:

- «реактивна тривожність» і «потреба в самовираженні» та «потреба у визнанні»; чим сильніше особа переживає стан тривоги, що пов'язана з новим місцем проживання, тим менш задоволеною є потреба в самовираженні та визнанні;

- «потреба в безпеці» й «особистісна тривожність»; чим більш незадоволеною є потреба в безпеці, тим вищим є рівень особистісної тривожності;

- «сором'язливість» і «потреба в самовираженні»; чим вищим є рівень тривожності, скутості, невпевненості, які спричиняють труднощі в соціальній взаємодії, тим менш задоволеною є потреба в самовираженні;

- «соціальні потреби» та «комунікабельність» і «спонтанна агресія»; чим більше задоволеною є міжособистісна потреба, тим менше виражена потреба в спілкуванні та нижчий рівень психопатизації, що створює передумови для імпульсивної поведінки.

Висновки. Результати емпіричного дослідження дозволяють стверджувати, що досліджувані, які постраждали внаслідок внутрішніх міграційних процесів, характеризуються цілим спектром специфічних, переважно негативних характеристик.

Так, більша половина ВПО характеризується високим рівнем реактивної тривожності, яка пов'язана зі зміною умов і місця проживання. Щодо рівня задоволеності основних потреб досліджуваних, то в зоні задоволення є потреба в безпеці, що свідчить про те, що вимушено переселені особи на новій території почувають себе комфортно. Частково задоволеними є матеріальні та соціальні (міжособистісні) потреби. Незадоволеними є потреби у визнанні та самовираженні.

Більшій половині ВПО притаманний високий рівень відчуття самотності. Вони одноманітні в поведінці, не в змозі вийти з якоїсь обраної ними ролі й тому не можуть дозволити собі розкутості, природності в контактах з іншими людьми; зосереджені на своїх відчуттях; недовірливі, сповнені похмурих передчуттів, полонені панічним страхом за своє здоров'я. Їх вирізняє також і нестандартність поведінки, коли світосприйняття та вчинки не відповідають установленим у цій групі правилам і нормам.

Домінуючими властивостями особистості досліджуваних є сором'язливість, депресивність, комунікабельність, невротичність. ВПО схильні до стресового реагування на звичні життєві ситуації; особливості їхньої адаптації мають пасивно-захисний характер; вони депресивні, тривожні, скуті, невпевнені, через що в них виникають труднощі в соціальній взаємодії. Також для них характерна

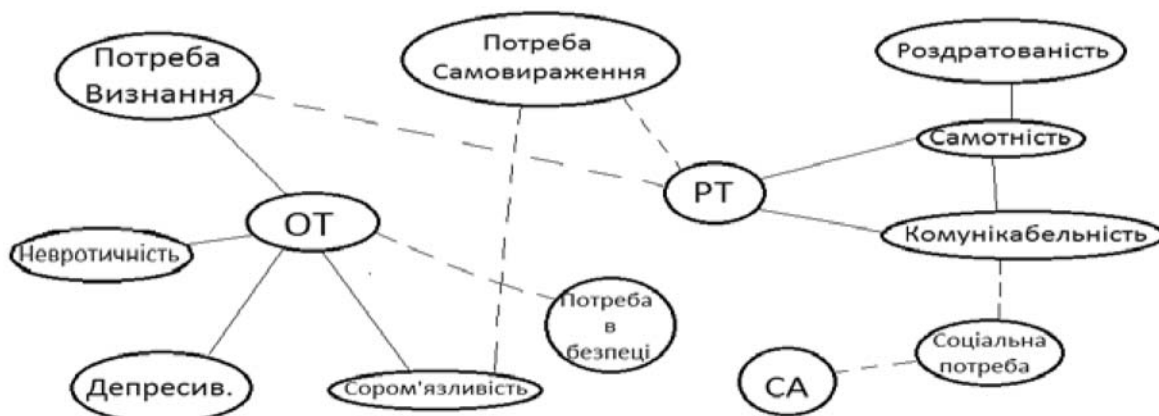

Рисунок 5. Кореляційна плеяда досліджуваних показників

апатія, швидка втомлюваність, пригнічений настрій, занижена самооцінка, відчуття безнадійності, стан байдужості, повної індиферентності до подій, що відбуваються, оточуючих, свого власного становища, минулого життя, перспектив на майбутнє.

Переселенці характеризуються дещо підвищеним рівнем психопатизації, що створює передумови для імпульсивної поведінки: вони можуть нехтувати певними соціальними нормами, бути байдужими до думок оточення, егоцентричними, мати труднощі в адаптації. Досліджуваним притаманна низька опірність до стресу, вони не захищені від впливу стрес-факторів звичних життєвих ситуацій, є невпевненими в собі, песимістичними та пасивними.

Кореляційний аналіз засвідчив наявність численних додатних і від'ємних зв'язків між досліджуваними показниками на обох рівнях значимості, що свідчить про їхню взаємозалежність і взаємозумовленість.

Таким чином, наявність діагностованих властивостей внутрішньо переміщених осіб дозволяє говорити про необхідність розроблення програми психологічного супроводу переселенців із метою зниження рівня негативних емоційних станів, переживань, що зможе покращити процес адаптації останніх у новому середовищі.

Література:

1. Батаршев А. Диагностика пограничных расстройств личности и поведения. М., 2004. 320 с.
2. Галкин А. Новые аспекты национального вопроса. Вестник Российской академии наук. 2006. Том 76. № 12. С. 1067–1072.
3. Гьокхан Д. Сучасні міграційні процеси: проблема адаптації та інтеграції мігрантів в об'єднаній Європі. Філософські науки. Вісник Житомирського державного ун-ту ім. І. Франка. Випуск 1 (82). 2016. С. 35-44.
4. Кривенко Ю. Глобалізаційний контекст міграційних процесів в Україні: дис. ... канд. філос. наук: 09.00.03. Київ, 2012. 185 с.
5. Налчяджан А. Психологическая адаптация. Механизмы и стратегии. М., 2010. 368 с.
6. Психологическая помощь мигрантам: травма, смена культуры, кризис идентичности / под ред. Г. Солдатовой. М., 2002. 479 с.
7. Кісарчук З., Омельченко Я., Лазос Г., Литвиненко Л., Царенко Л. Психологічна допомога постраждалим внаслідок кризових травматичних подій: методичний посібник / за ред. З. Кісарчук. К., 2015. 207 с.
8. Симеонова Л. Человек рядом. М., 1989. 159 с.

Спрынская З. В. Психологические особенности внутренне перемещенных лиц

В статье представлен анализ результатов эмпирического исследования психологических свойств внутренне перемещенных лиц. Проанализированы показатели личностной и реактивной тревожности, меры удовлетворенности основных потребностей, ощущение одиночества и психологических свойств, которые имеют первостепенное значение в социальной регуляции поведения и адаптации к новым условиям жизни.

Ключевые слова: *внутренне перемещенные лица, реактивная тревожность, личностная тревожность, степень удовлетворенности основных потребностей, одиночество, депрессивность, застенчивость, коммуникабельность, невротичность.*

Sprynska Z. V. The Psychological Properties of Internally Displaced Persons

An analysis of the results of an empirical research of the psychological properties of internally displaced persons had been presented. The indicators of personal and reactive anxiety, satisfaction of basic needs, feeling of loneliness and psychological properties, which are of primary importance in social regulation of behaviour and adaptation to new living conditions had been analyzed.

Key words: *internally displaced persons, reactive anxiety, personal anxiety, measure of satisfaction of basic needs, loneliness, depression, shyness, communicability, neuroticism.*